

Nada Kobal

Sistem italijanske okupacijske oblasti v ljubljanski pokrajini od 1941 do 1943

Pri pisanju tega doneska sem lahko uporabljala primeroma malo literature, saj se doslej sistematično z upravno zgodovino in okupacijskim sistemom z vidika te teme ni še nihče podrobneje ukvarjal. Dr. Ivo Juvančič je v svoji razpravi »Italijanski okupator v Ljubljani« (Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, III, 1962, str. 63—143) obdelal predvsem odnos italijanskega okupatorja do narodnoosvobodilnega gibanja, dr. Tone Ferenc pa je v prvi številki letnika 1969 Naše obrambe na straneh 46—50 napisal članek »Italijanski okupacijski sistem na Dolenjskem in Notranjskem«; to je del več člankov, ki izhajajo pod skupnim naslovom »Okupacijski sistem v Sloveniji 1941—1945«. Ta članek mi je bil tudi glavno pomagalo za upravno razdelitev ljubljanske pokrajine in okupacijski sistem sploh. Isti avtor je napisal tudi članek »Arhiv. Inštituta za zgodovino delavskega gibanja« v Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja 1960, št. 1, na straneh 329—349. V članku daje pisec sumaren pregled arhivskih fondov, ki se hranijo v IZDG, jih na kratko označi in daje tudi kratek historiat. Bistveni pomagali sta mi bili tudi Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS, Ljubljana 1960, in Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965.

Arhivske podatke, ki sem jih uporabljala, hranijo fascikli 1—7 arhiva Visokega komisariata, dalje fascikli 121—148 arhiva občin in okrajnih glavarstev, končno inventarni seznam italijanskih fondov. Vse to gradivo hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

Podatke o arhivalijah, ki jih hrani Arhiv Slovenije, Ljubljana, mi je posredoval arhivar tega arhiva Peter Ribnikar. Za trud in delo, ki ga je imel pri tem, se mu toplo zahvaljujem.

I. ITALIJANSKA OKUPACIJA DELA SLOVENIJE

Dne 6. aprila 1941 so sile osi napadle Jugoslavijo in njihova premoč ter nemoč jugoslovanske vojske sta spravili Jugoslavijo v roke štirih okupatorjev. »Blitzkrieg« je spet pokazal, da je zelo učinkovit način za vodenje borbe še zlasti proti notranje nestabilnemu nasprotniku. Že 17. aprila je Jugoslavija podpisala brezpogojno kapitulacijo. Tako se je v manj kot 14 dneh razvozlat splet politično-strateških vprašanj in, kar ni mogla dokončno odločiti diplomacija, je v nekaj dneh storila odlično opremljena Wehrmacht s pomočjo italijanske vojske.

Napad na Jugoslavijo se je začel z bombardiranjem Beograda, ki mu je sledilo vkorakanje nemške vojske na naš teritorij. Ves ofenzivni sunek so nosile nemške čete. Italijani so bili v Sloveniji vse do 11. aprila defenzivni in rezervirani in šele tedaj so spričo naglega nemškega prodiranja prešli v ofenzivo. Tako so že istega dne proti večeru zasedli brez najmanjšega odpora Ljubljano, kar je bil zanje velik političen dogodek. Istega dne je bila prvič potegnjena demarkacijska črta z Nemci, ki je šla od kote 2203 (severno od Grintovca) — Litija (nemška) — Novo mesto (nemško) — Vinica — Senj — Bihac — Jablanica. To demarkacijsko črto so Nemci potem večkrat prestavljali, vedno pa na škodo Italijanov. Dne 11. aprila so Italijani zasedli tudi Jesenice in Žiri. 13. aprila so zasedli tudi Škofjo Loko in Šenčur pri Kranju ter prišli na sektor Turjak — Vel. Lašče. 23. aprila je bilo po poročilu XI. armadnega zbora konec operacij in začetek okupacije. 29. aprila je bila zadnjič potegnjena demarkacijska črta, ki je potem služila za podlagočasne nemško-italijanske meje. Jugoslovanska vojska ni dajala skoraj nikakega odpora.

Po kapitulaciji jugoslovanske vojske je prišlo do razdelitve Slovenije: Prekmurje so v historičnih mejah zasedli Madžari, ozemlje bivše Slovenske Štajerske razširjeno proti jugu z okrog 90 km širokim in 10—15 km globokim pasom je prišlo pod Gau Steiermark, Gorenjska z mejo na Savi pri Črnučah pa pod Gau Kärnten. Vse drugo z Ljubljano vred so dobili Italijani, ki so tu osnovali ljubljansko pokrajino. Nemci Italijanom niso hoteli dati proge Ljubljana—Zidani most—Zagreb in zasavskega premogovnega bazena. 20. aprila 1941 je na zasedenem ozemlju prevzel oblast visoki komisar Emilio Grazioli.

Italijanska okupacija Dolenjske in Notranjske je trajala natančno dve leti in pet mesecev. Ves čas je bila osnovna skrb tako oblastnih kot vojaških okupacijskih ustanov, kako zadušiti ali uničiti osvobodilno gibanje malega slovenskega naroda. Za doseg tega namena so jim bila dobrodošla vsa sredstva in metode, celo strahovito nasilje. Ob vedno večjih uspehih sil protifašistične koalicije, katere del je bilo tudi slovensko osvobodilno gibanje, je italijanski okupator zlasti poleti leta 1943 začel pripravljati postopen umik svojih sil iz ljubljanske pokrajine. Toda ob kapitulaciji, ki so jo razglasili 8. septembra 1943 zvečer, se je začel splošen umik italijanske vojske iz Slovenije. In z njim se je pri nas končala neslavna italijanska okupacija, kajti prizadevanja Mussolinijeve fašistične vlade, sestavljene septembra 1943, za obnovo italijanske oblasti v ljubljanski pokrajini so bila neuspešna.

II. ORGANIZACIJA OKUPACIJSKE UPRAVE V LJUBLJANSKI POKRAJINI

Aprila 1941 je italijanski okupator ustanovil iz svojega zasedenega dela Slovenije tako imenovano ljubljansko pokrajino — Provincia di Lubiana. Sestavljalo jo je ozemlje večjega dela Dolenjske, od katerega je severovzhodni del južno od Save zasedel nemški okupator, dalje Notranjska, kolikor na zahodu še ni pripadla po rapalski pogodbi 1918 Italiji, ter Ljubljana, ki ji je Hitler odrezal zaledje na severu. Kljub temu da je slovenski Narodni svet zahteval in prosil, da bi imel civilno oblast nad tem ozemljem, je Mussolini imenoval civilnega komisarja, ki je bil obenem tudi pokrajinski vodja fašistične stranke. Ta delitev oblasti je podobna nemški. Prvi civilni komisar je postal Emilio Grazioli, ki je bil neposredno podrejen vrhovnemu vojaškemu poveljstvu. Svoje posle je prevzel že 18. aprila s sedežem v vladni palači v Ljubljani. Z eno svojih

prvih naredb je Grazioli že 20. aprila odredil, da so poslej podrejena kraljevemu civilnemu komisariatu za zasedeno slovensko ozemlje vsa državna civilna oblastva, ki so bila po dotedanjih predpisih in zakonih podrejena neposredno svojim ministrstvom. Že 3. maja 1941 so Italijani s kraljevim ukazom št. 291 priključili ljubljansko pokrajino k Italiji. Po tem priključitvenem aktu je bilo določeno, da bo vladno oblast opravljal visoki komisar, imenovan s kraljevim ukazom na predlog duceja fašizma, predsednika vlade in notranjega ministra, v pomoč komisarju bo svet 14 oseb »iz produktivnih skupin slovenskega prebivalstva«. Za pokrajino veljajo zakoni in ustava kraljevine. Vse uradne uredbe se bodo izdajale dvojezično.

Seveda pa ljubljanska pokrajina ni imela nobene politične avtonomije. Vrhovna oblast je bila takšna kakor v italijanskih pokrajinah, le da se je vrhovni oblastni funkcionar imenoval visoki komisar, ne pa prefekt. Bil je po položaju enak italijanskim prefektom I. reda. Od 15. junija 1943 do avgusta istega leta je bil visoki komisar Giuseppe Lombrassa, zadnji mesec pa general Riccardo Moizo, ki sta oba prišla iz Rima.

Naloga visokega komisarja je bila, da ljubljanski pokrajini že od vsega začetka vsaj v upravi dá fašistično in italijansko lice. Za podprefekta je Grazioli postavil Ettoreja Davida, za tajnika Giovannija Ruffinija in za šefa kabineta dr. Edoarda Bisia. Tudi v uradih so imeli vsa glavna mesta Italijani, zlasti načelniška; če ne, so pa vsaj kot komisarji skrbeli za izvajanje zakonov in uredb. Sicer pa je okupator ohranil upravno shemo in obdržal tudi precej slovenskih uradnikov, saj so mu bili še kako potrebni. Visoki komisariat je obdržal vse iste oddelke, kot jih je imela prejšnja banska uprava: I. obč., II. upravni, III. kmetijski, IV. prosvetni, V. tehnični, VI. za socialno politiko in zdravstvo, VII. finančni ter VIII. za trgovino, obrt in industrijo.

Ukaz o priključitvi ljubljanske pokrajine k Italiji omenja v svojem 4. členu, da bo visokemu komisarju pomagal 14-članski sosvet ali konzulta, izbran iz produktivnih skupin slovenskega prebivalstva. Vendar je bil ta organ le epizoda. 27. maja 1941 je bila konzulta sestavljena, sestala pa se je le na petih sejah; konzulta že po kraljevem ukazu ne bi imela nobenih pravic soodločanja, toda praksa je demontirala še tiste revne elemente soodločanja in tako se je konzulta že jeseni 1941 neformalno razšla. 29. aprila 1943 je Grazioli sestavil novo konzulto, vendar ta ni imela niti ene same seje.

V nižjih upravnih organih je okupator uvedel najmanj sprememb. Zasedel in vključil je v ljubljansko pokrajino v celoti ali (le) deloma 103 dotedanje občine, ki so razen ljubljanske mestne občine spadale v 9 dotedanjih jugoslovenskih okrajev, in od tega je bilo le 5 okrajnih središč na italijanskem zasedenem ozemlju. Ljubljanska mestna občina je ostala ravno tako okraj, le da so bili arondirani z občinami tisti kraji, katerih središča so ostala zunaj ljubljanske pokrajine. Občina Ljubljana ter okraja Črnomelj in Kočevje sta ostala povsem neokrnjena, pač pa je okraj Ljubljana-okolica z novo mejo izgubil deloma ali v celoti 4 občine z občinskimi središči vred, pridobil pa je del ene občine bivšega škofjeloškega okraja in 8 celih ali nepopolnih občin z občinskimi središči vred iz bivšega litijskega okraja. Okraj Novo mesto ni izgubil nobene občine, je pa dobil dele dveh občin brežiškega in 11 celih ali nepopolnih občin z 8 občinskimi središči iz bivšega krškega okraja. Okraj Logatec je izgubil eno samo občino. Ljubljanska pokrajina je tako imela mestno občino Ljubljano in pet okrajev s 94 občinami, ki so obstajale že v stari Jugoslaviji.

Od okraja Ljubljana-okolica se je v občini Črni vrh en del povečal, občine Dol pri Ljubljani, Medvode, Šmartno pod Šmarno goro ter Št. Vid nad Ljubljano pa so prišle pod Nemčijo. Zato pa so temu okraju priključili sedem občin bivšega litijskega okraja, in sicer občine Višnja gora, Krka, Primskovo, Veliki Gaber, Slivnica, Žalna, Stična, Sv. Križ pri Čatežu, ter Št. Vid pri Stični. Skupno je imel povečani okraj 29 občin. Okraj Novo mesto je obdržal iste stare občine, dodanih mu je bilo še 8 novih občin iz bivšega okraja Krško in to občine Kostanjevica, Mokronog, Sv. Križ pri Kostanjevici, Št. Jernej, Št. Rupert, Škocjan, Trebelno in Tržišče. Skupno je imel okraj Novo mesto 30 občin. Okraj Kočevje je ostal povsem neokrnjen. Okraj Logatec je izgubil občino Vrh nad Rovtami, ki je prišla pod nemškega okupatorja. Ljubljanska pokrajina je tako štela 5 okrajev s 95 občinami, okraj Črnomelj 11 občin, okraj Logatec 11, okraj Kočevje 13, okraj Ljubljana-okolica 29, okraj Novo mesto 30 občin, ter občino Ljubljana-mesto.

Okupator je kmalu odstranil bivše srezke načelnike in postavil na njihova mesta komisarje okrajnih glavarstev (Capitanato Distrettuale), ki so bili Italijani razen tega tudi fašisti (v Ljubljani Lodovico Maffei, v Logatcu Umberto Rosso, v Novem mestu dr. Ottone Griselli in nato Giuseppe Manu-Ricci, v Črnomlju ing. Emilio Cassanego, v Kočevju pa dr. Giovanni Sisgoreo). Na občinah so bili odstranjeni občinski odbori, ostali pa so dotedanji župani, ali bili na novo imenovani občinski komisarji. 24. januarja 1942 je bilo končno določeno, da imenuje županje visoki komisar, da morajo priseči zvestobo italijanskemu kralju ter da imajo za pomoč od zgoraj imenovani sosvet.

III. PREGLED OBSTOJEČIH ARHIVOV

Arhivsko gradivo visokega komisariata za ljubljansko pokrajino je v večini v Arhivu Slovenije, ker je bilo kot gradivo najvišjega upravnega organa priključeno h gradivu prejšnjega upravnega organa kraljevine Jugoslavije, to je banske uprave. Notranja organizacija banske uprave je ostala v veljavi tudi v času okupacije, tako pod italijansko okupacijsko upravo kot tudi v času nemške Pokrajinske uprave ljubljanske pokrajine. Z zakonom o nazivu in razdelitvi kraljevine Jugoslavije na upravna območja (Uradni list dravske banovine št. 100 — 1929, str. 765 z dne 7. novembra 1929) je bila banska uprava razdeljena na 8 oddelkov, ki so se spet delili na odseke in referate. Vsak oddelek je imel svojo registraturo s posebnim delovodnikom. Spise so zlagali po številkah kombiniranega delovodnika po kronološkem redu. V registraturah oddelkov so potem za važnejše zadeve in za zadeve, ki so jih reševali več let, sestavljali konvolute. Ta sistem je ostal v veljavi do leta 1945 (glej Splošni pregled fondov DAS, str. 73). Banska uprava je imela naslednjih osem oddelkov:

I. obči oddelek z odsekom tajništvo ter personala, ki ji je podrejen tudi referat za izrabo vodnih sil in za elektrifikacijo.

II. upravni oddelek:

- a) splošni upravni odsek,
- b) odsek za javno varnost,
- c) odsek za samouprave.

III. kmetijski oddelek:

- a) odsek za poljedelstvo in živinorejo,
- b) odsek za veterinarstvo z bakteriološkim zavodom,

- c) odsek za agrarno pravne posle (t. j. za agrarno reformo),
- d) odsek za šumarstvo in gozdno tehnični odsek za urejanje hudournikov.

IV. prosvetni oddelek:

- a) odsek za osnovni pouk,
- b) odsek za srednji in strokovni pouk.

V. tehnični oddelek:

- a) odsek za mostove in železnice,
- b) hidrotehnični odsek,
- c) odsek za arhitektonske in elektrostrojne posle.

VI. oddelek za socialno politiko in narodno zdravje:

- a) odsek za socialno politiko,
- b) odsek za zdravstvo.

VII. finančni oddelek:

- a) računovodstvo,
- b) odsek za proračun in obračun,
- c) odsek za banovinske davščine.

VIII. oddelek za trgovino, obrt in industrijo:

- a) odsek za TOI,
- b) odsek za rudarstvo.

(Za vse te podatke glej Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937).

Ohranjene arhivalije italijanskega okupatorja količinsko zastajajo za ohranjenimi arhivalijami nemškega, pač pa jih prekašajo po kakovosti oz. vrednosti za raziskovalno delo, saj so ohranjeni deli registratur osrednjih političnih, oblastnih, vojaških in policijskih ustanov za ljubljansko pokrajino.

Fondi oblastnih organov so vsekakor najpomembnejši viri za proučevanje ustroja in delovanja okupatorjevega sistema ter političnih in drugih okupacijskih ukrepov proti slovenskemu narodu, ki je bil okupiran. Tu je zlasti pomemben fond visokega komisarja, ki je v večji meri ohranjen, in sicer manjši, vendar važen del, v arhivu IZDG, nekaj pa ga hrani republiški sekretariat za notranje zadeve SRS. Žal še sedaj ni mogoče dobiti predstave o ohranjenem gradivu visokega komisarja, ker ne vemo, koliko ga hrani republiški sekretariat za notranje zadeve in koliko ga je bilo morda uničenega. Večino fondov visokega komisariata hrani Arhiv Slovenije, ki jih je dobil skupaj z nekdanjo registraturo banske uprave. Arhiv Slovenije je to glavnino arhivalij dobil po provenienčnem principu Federalnega zbirnega centra po drugi svetovni vojni, deloma pa tudi od posameznih ministrstev, ki so nadomestila oddelke nekdanje banske uprave in visokega komisariata.

Gradivo I. ali občega oddelka

Arhiv Slovenije je dobil fond I., to je občega oddelka, od Izvršnega sveta Slovenije leta 1959. Spisi še niso dokončno urejeni. Del spisov je urejen po delovodniških številkah, del pa po dosjejih, ki so bili formirani že v registraturi. Nekateri fascikli so zelo obsežni in se bo ob dokončni ureditvi arhivskega gradiva spremenilo njihovo število. Skupaj je ohranjeno za čas od leta 1941 do 1945 okrog 36 tm arhivskega gradiva.

Spisi, ki so urejeni po tekočih številkah in letih, obsegajo 34 fasciklov, od tega je za leto 1941 10 fasciklov in za leto 1943 17 fasciklov. Razen tega ima

fond še naslednje gradivo: Banovinski uradniki in uslužbenci, podpore in penzije (10 fasc.), Izpraševalna komisija 1930—1944 (1 fasc.), Popravilo cest 1942 in 1943 (1 fasc.), Tabelarični pregled uslužbencev državnih ustanov do leta 1945 (1 fasc.), Personalne mape posameznih uslužbencev od približno 1930 do 1945 (44 fasc.).

Gradivo II. ali upravnega oddelka

Registratura upravnega oddelka je prišla v depoje AS 1948 od Federalnega zbirnega centra. Ureja ga posebna ekipa, ki še ni končala z delom, po registraturnem načrtu, ki je veljal za ta oddelek od leta 1861 najprej z malenkostnimi spremembami vse do leta 1945. Doslej je ugotovljeno naslednje gradivo: registraturni fascikel 2, ki obsega gradivo vlade, državnega sveta, pododdelek 21 z dopisi drugim oblastvom in uradom (7 fasc.). Precej je ohranjen reg. fascikel 7, z občinskimi zadevami in sicer: občinske zadeve (reg. fasc. 7—1), zastopi, redi itd. (3 fasc.), konstituiranje občin 1942/44 (1 fasc., reg. fasc. 7—2), občinske volitve 1941/45 (1 fasc., reg. fasc. 7—3), pristojnosti, domovnice, častni meščani (4 fasc. reg. fasc. 7—4), mesta in trgi, njih gospodarstvo, obligacije, naklade (9 fasc., reg. fasc. 7—4), deželne občine (1 fasc. reg. fasc. 7—6), občinski proračuni, dotacije, davčne doklade (10 fasc., reg. 7—7), mestni in občinski uradniki, plače, nagrade in upokojitve (6 fasc., reg. fasc. 7—8), ter po 1 fascikel za reg. fasc. 7—9, 7—10, 7—12, na mestne in občinske gradbene zadeve, mostovi, tlakovanje ulic, razsvetljava, gasilstvo ter podpore iz občinskih sredstev (1 fasc., reg. fasc. 7—9, 7—10 in 7—12).

Kot že rečeno, imamo za stvari, ki so se urejale in vlekale več let ter za nekatere zaokrožene skupine zadev, konvolute. Zelo obsežen konvolut je z naslovom Proračunski spisi, serija c 1934—1944. Spisi so urejeni po dosjelih v okviru posameznih okrajev. Ohranjeni so za občine okrajev Črnomelj, Kočevje, Ljubljana-mesto, Ljubljana-okolica, Novo mesto, Logatec, ki obsegajo 20 fasciklov ter vsebujejo tudi dragocene podatke za zgodovino NOB. En fascikel obsegajo spisi personalne narave občinskih uslužbencev za leta 1934/42 (iz reg. fasc. 7—8). Deloma sta urejena tudi dva fascikla (iz reg. fasc. 8—2), ki govorita o pridobitvi in izgubi državljanstva.

Zelo važen fond za zgodovino NOB so Policijske zadeve, ki imajo po registraturnem načrtu številko 13. Ta fond je primeroma dobro ohranjen in obsega skupno 52 fasciklov. Po zadevah se deli na naslednje enote: 13-1 razni računi ter normalije (1 fasc.), 13-2 pristojbine za uporabo tricikljev, tu je ohranjenih le nekaj spisov, ki so vloženi v 1 fascikel, 13-2 so pristojbine za uporabo tricikljev, 13-4 policijska poročila iz leta 1941 (1 fasc.), 13-5 prijave ponesrečencev, smrti, samomorov (1 fasc.), 13-6 požari, elementarne nezgode (1 fasc.), 13-9 cestno policijski prestopki, pozneje prošnje za podelitev podpore policijskim stražnikom, zatemnitev (1 fasc.), 13-10 tuji državljani, identiteta, npravstvena spričevala, poročila o kriminaliteti, prenos nepremičnin po letu 1941 (26 fasc.), 13-11 podaljšanje vizumov, dovoljenje za šolanje v inozemstvu, izdaja vizumov za skupinska potovanja, bivanje tujih državljanov (1 fasc.), 13-12 potni listi, zглаševanje tujih državljanov, odvzemi obmejnih kart in potnih listov (1 fasc.), 13-13 podaljšanje bivanja tujcev v naši državi (1 fasc.), 13-16 policijska ura za gostilne, prošnje za podaljšanje policijske ure (1 fasc.), 13-17 gledališke, cirkuške in športne prireditve, dovoljenja za lajno, pobiranje milodarov (1 fasc.), 13-18 cestno policijski prestopki, prestopki zaradi nedostojnega vedenja (3

fasc.), 18-19 pobijanje razbojništva 1939/41 (1 fasc.), 13-21 prisilni odgoni 1941/43 (1 fasc.), 13-22 vojni begunci, poizvedbe za vojnimi ubežniki 1925/44 (1 fasc.), 13-28 ukradeni, izgubljeni in najdeni predmeti, odškodnine zanje (1 fasc.), 13-29 poizvedbe, zasledovanje za osebami in izsleditev oseb (1 fasc.), 13-33 kazenski listi, povrnitev zapadlih sodnih stroškov (1 fasc.), 13-35 prošnje za nošenje orožja, orožni listi (1 fasc.), 13-39 motorna vozila, registracija, odvzem motornih vozil (1 fasc.), 13-40 repatriacije oseb, tozadevni stroški (1 fasc.), 13-41 tatvine, roparski napadi, poizvedbe (1 fasc.), 13-44 uvoz razstreliva, municije, orožja (2. fasc.).

Neurejeno in nepregledano je še naslednje gradivo:

- Registraturni fascikel 16: privatna društva
16-2 Nadzor nad društvi (3 fasc.),
Registraturni fascikel 18: humanitarni zavodi
18-1 Ubožni stroški 1941 (1 fasc.),
Registraturni fascikel 20: vojaške zadeve
20-1 splošno, predpisi (3 fasc.),
Registraturni fascikel 22: gradbene zadeve.

Gradivo je bilo v registraturi urejeno po zadevah. V posameznih zadevah pa so tudi dokumenti za čas 1941/1945. Količine gradiva še ni mogoče navesti.

Registraturni fascikel 29: katoliška vera, cerkev in duhovne zadeve. Točnejših podatkov še ni mogoče navesti (14 fasc.).

Gradivo III. oddelka

A. Odsek za kmetijstvo

Spisi so urejeni po tekočih številkah (15 fasc.).

B. Odsek za agrarno pravne posle

V glavnem so to spisi Komisije za likvidacijo agrarne reforme v Ljubljani, ki je bila ukinjena leta 1944. Spisi so urejeni po abecednem redu veleposestev. Za čas 1941/1944 so ohranjeni spisi le za tista veleposestva, ki so imela sedež na ozemlju ljubljanske pokrajine. Točnejših podatkov o količini tega gradiva ni mogoče navesti.

C. Odsek za gozdarstvo.

Spisi so razvrščeni za registraturnem načrtu: II. gozdarstvo, splošno (7 fasc.), III. gozdarstvo, konkretne zadeve (6 fasc.), IV. gozdne drevesnice (3 fasc.), V. lov (3 fasc.).

Gradivo IV. ali prosvetnega oddelka

Arhivsko gradivo tega oddelka je neurejeno in je za čas 1941—1945 doslej ugotovljenih okoli 80 fasciklov.

Gradivo V. ali tehničnega oddelka

Spisi so bili v registraturi urejeni po zadevah gradbenih objektov. Ker so se posamezne zadeve reševale dalj časa, so v okviru posameznih zadev tudi ohranjeni dokumenti za čas 1941—1945. Točnejše količine ni mogoče navesti.

Gradivo VI. oddelka (zdravstvo in socialna politika)

Gradivo je bilo uničeno pri ministrstvu za zdravstvo I.R.S. Za čas 1941—1945 je ohranjen le fascikel: Kolektivne pogodbe (1 fasc.).

Gradivo VII. ali finančnega oddelka
Ohranjen je del spisov iz let 1941—1944 (17 fasc.).

Gradivo VIII. oddelka (trgovina; obrt in industrija)

V registraturi so bili spisi delno urejeni po tekočih številkah, delno pa po snovi. Gradivo je bilo v AS sortirano tako, da se je ugotovila količina posameznih vrst spisov tega oddelka. Ugotovljene so naslednje vrste spisov: 1. splošni spisi za čas 1941—1945 (56 fasc.), 2. serija konvolutov (v glavnem je to gradivo do leta 1941), 3. izvozna in uvozna dovoljenja (42 fasc.), 4. državno podtajništvo za vojno proizvodnjo X. pokrajinske delegacije, urad v Ljubljani (4 fasc.), 5. koordinacijski urad A I (verjetno »affari industriali«) (1 fasc.), 6. pokrajinski korporacijski svet (1 fasc.), 7. urad za kontrolo cen (3 fasc.), 8. serija spisov najrazličnejših zadrug (spisi so nastali v glavnem pred letom 1941).

Gradivo Anagrafskega urada v Ljubljani

Fond tega urada vsebuje popisane pole prebivalstva ljubljanske pokrajine in ni v celoti ohranjen. Gre za naslednje gradivo: A. družinske pole, ki so urejene po občinah (10 tm) in B. osebni listi posameznih oseb, urejeni po občinah (25 tm).

Gradivo Državne gozdne direkcije v Ljubljani

Spisi so bili v registraturi urejeni po registraturnem načrtu. Gradivo še ni pregledano in obdelano; za čas 1941—1945 so ohranjeni spisi splošnih zadev, režijski obratni fond (5 fasc.), dosjeji: državni gozdovi po prodaji KVZ po letu 1941 (1 fasc.), zaključni računi 1942—1944 (1 fasc.), posek gozdov po cestah in železnicah 1943 (1 fasc.), drva za kurjavo, sečni nalogi, oglje (13 fasc.), pogodbe za les za italijansko gozdno milico 1943 (1 fasc.), gozdno ravnateljstvo KVZ 1940—1945 (1 fasc.).

Gradivo Kmetijske zbornice v Ljubljani

Spisi so se hranili pri spisih Odseka za kmetijstvo v III. oddelku. Urejeni so po tekočih številkah. Za obdobje 1941—1945 jih je ohranjeno za 12 fasc.

IV. UPORABNOST GRADIVA

1. Omenim naj, da so fondi visokega komisariata, ki je najpomembnejši fond, v Arhivu Slovenije za uporabnike še nedostopni in določene dele registratur prav zdaj urejajo. Nobenih podatkov pa nisem mogla dobiti o tistem delu spisov visokega komisarja, ki jih hrani republiški sekretariat za notranje zadeve SRS. Arhiv IZDG hrani gradivo kabineta visokega komisarja (7 fasc., 1 tm, stopnja obdelave 3, popis). Potem je tu še fond tiskovnega urada, ki je zelo obsežen in uvrščen med fonde kontrarevolucije. Tu so tudi drugi uradi in komisije visokega komisarja. To so: 1. ravnateljstvo računovodstva 1941—1943, 2. finančna direkcija 1942—1943, 3. državno pravobranilstvo v Ljubljani 1942—1943 ter 4. inšpekcija dela.

Vendar je v teh arhivih manj podatkov za organizacijo oblasti kot pa v gradivu centralnih organov visokega komisariata. Zato jih tu samo naštevam. Gradivo kabineta visokega komisarja je samo popisano, čeprav ga je doslej

začelo urejati že precej ljudi. Arhiv sem prevzela šele letos jeseni in tako še nimam pravega pregleda nad njim.

Zanimiv vir so cenzurni odloki visokega komisariata ter šefa pokrajinske uprave Ljubljanske pokrajine za leto 1941—1945, ki ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Gre za 0,65 tm gradiva.

2. Druga vrsta oblastnih organov pod italijansko okupacijo so bila okrajna glavarstva in občine. Od njih je ohranjeno pravzaprav malo gradiva, čeprav jih je bilo veliko število. To je tudi razumljivo, saj je bilo na podeželju več verjetnosti, da bodo arhivalije uničene. Mnogo arhivskega gradiva občin je bilo uničenega spomladi leta 1942 na razsežnem osvobojenem ozemlju, še več pa na osvobojenem ozemlju po kapitulaciji Italije, ko je bilo uničenega tudi precej gradiva okrajnih glavarstev. Arhivskemu gradivu tudi niso prizanesle vojaške operacije. Tudi takoj po osvoboditvi so še uničevali okupatorjevo ali kvislinško gradivo. Tako je bil v vojnem času na primer zelo poškodovan in domala uničen fond okrajnega glavarstva Novo mesto. Nekaj fondov se je ohranilo v sklopu fonda visokega komisarja. Od okrajnih glavarstev je ohranjen del registrature iz Logatca (19 fasc., 3 tm, popis 2), zelo malo iz Novega mesta ter Črnomlja (6 fasc., 0,80 tm, popis 2; ostanke hrani arhiv v Novem mestu). Uničeno je bilo zlasti gradivo okrajnega glavarstva Kočevje. Le drobci gradiva so ohranjeni za občine Ribnica, Grosuplje, Mirna peč, Šmarje in Račna. Vse ostalo je žal uničeno.

Jezik v uradovanju je bil na občinah slovenski v odnosu do strank, italijanski pa v odnosu do višjih uradov. Spisi, poslani visokemu komisariatu, so bili obvezno v italijanščini, na okrajna glavarstva pa deloma tudi v slovenščini. Skoraj podoben je bil položaj na okrajnih glavarstvih.

Sklep

Namen prispevka je bil v tem, da pokaže predvsem v kvantitativnem smislu ohranjeno arhivsko gradivo, ki je v neposredni ali posredni zvezi z vlogo in delovanjem visokega komisarja, njegovega komisariata za ljubljansko pokrajino in drugih okupatorjevih civilnih oblasti v letih 1941 do 1943.

Pri primerjavi mreže upravnih ustanov v stari Jugoslaviji in pod italijansko upravo je opazna neka kontinuiteta: visoki komisariat ohrani oddelke nekdanje banske uprave, ostanejo isti okraji in tudi občine. Natančnejši študij bi vsaj za začetno razdobje italijanske okupacije verjetno pokazal tudi neko kontinuiteto pri uradništvu.

Glede ohranjenosti arhivskega gradiva lahko rečemo, da se ta občutno manjša od višjih upravnih ustanov do nižjih. Skoraj nerazumljivo veliko je zlasti pomanjkanje fondov občinskih uprav.

Urejenost gradiva in možnost za njegovo uporabo je različna: del gradiva je še popolnoma neurejen, drugi del so začeli urejati, tretji del pa je vendarle urejen že do take stopnje, da ga je mogoče uporabljati za raziskovalne namene. Enako je del gradiva še popolnoma nedostopen, drugi del je sicer načelno dostopen, vendar ga še ni mogoče uporabljati, ker so ga šele začeli urejati, tretji del pa je dostopen že dalj časa.

Vsebinska vprašanja, ki bi morala odkriti načine in cilje tega delovanja, presegajo okvir zastavljene naloge. Natančnejši oris italijanskega okupacijskega

sistema, v tem okviru civilnih oblasti, bi bil do kraja možen šele, ko bi bilo obstoječe gradivo res urejeno oziroma sploh dostopno raziskovalcem.

Med množico obstoječih podatkov bi bilo verjetno posebej zanimivo izluščiti osebno vlogo prvega visokega komisarja Emilia Graziolija, saj je deloval v času, ko je bil svetovni in italijanski fašizem še močan, osvobodilno gibanje pa sredi najmočnejšega napora za svoj obstoj in razvoj. Iz drugih virov sicer lahko posnemamo, da so obstajala nesoglasja med italijanskimi civilnimi in vojaškimi oblastmi. Vendar je tudi res, da sta obe oblasti v najpomembnejših trenutkih in v odločilnih zadevah skupno nastopali proti osvobodilnemu gibanju in stremeli za njegovo uničenje. Verjetno je šlo bolj za taktične in praktične razlike kot za razlike v načelnih pogledih.

Natančnejše preučevanje sistema italijanske civilne oblasti bi nam lahko dajalo določene podatke o poskusih raznarodovanja in o končnih ciljih italijanske okupacije. Pomembno bi bilo tudi za razumevanje, kako in v kolikšnem obsegu se je okupator naslonil na prejšnji sistem državne oblasti in koliko opore je dobil zlasti v reakcionarnih silah prejšnjih režimov v Jugoslaviji.